

Divdesmitā gadsimta rietumu kultūras krīze.

The twentieth-century crisis of western culture.

K. Mičulis

Fizikas un matemātikas fakultāte, Latvijas Universitāte, LV-1586 Rīga, Latvija
E-mail: michulis@latnet.lv

20. gs. refleksijas par kultūras krīzi ir ļoti daudzšķautņainas un daudzkrāsainas. Šo pārdomu mērķis ir drīzāk izkristalizēt un atrast būtiskākās atziņas, kas veicinātu saprast krīzes dabu, izcelsmi un sekas. Mūsdienu sabiedrība ir nonākusi situācijās priekšā, kad neatgriezeniski notiek vērtību pārvērtēšana. Nu jau vairāk kā 100 gadus mēs vēl aizvien atrodamies meklējumos. Meklējumu gars neapsīks, kamēr vien atradīsimies šajā vēsturiskajā pārejas posmā.

Ievads.

20. gadsimts ieies vēsturē kā viens no dramatiskākajiem - pārmaiņu un krīzes situāciju pārpilns: 2 pasaules kari, totalitāro režīmu izveidošanās, racionālisma un humānisma krīze, straujā tehnoloģiju attīstība, neredzēts rūpnieciskās ražošanas kāpums un tam sekojošas ekoloģiskās problēmas, grandiozas ekonomikas kataklizmas. Tehnikas attīstība kļūst par cilvēces pastāvēšanas draudu. Visas šīs parādības rada un turpina radīt jau plaši izplatītu un nostabilizējušos krīzes apziņu, kura īpaši izpaužas strauju sociālo transformāciju periodos.

Uz plašā 20. gadsimta (un pat agrāk) filozofisko problēmu fona īpaši svarīgi un interesanti šķiet darbi, kas veltīti kultūras krīzei un kultūras filozofijai. Krīzes filozofisko un sociālo pētījumu loks ir ļoti plašs. Par Eiropas kultūras krīzi rakstīja O. Špenglers, G. Zimmels, J. Heizingas, E. Husserls, P. Sorokins, A. Šveicers, T. Lessings u.c. Kultūras krīze sevī ietver antropoloģisko krīzi, kuras cēloņus un sekas analizēja K. Jaspers, K. Manheims, M. Bubers, E. Munjē, P. Tillihs. Par sabiedrības - valdības krīzi interesējās K. Popers, A. Hajeks, E. Jungers. Par kultūras pagrimumu var runāt arī sociālās psiholoģijas kontekstā (G. Jungs, Z. Freids, Ē. Fromms). Šo nosaukto tēmu aktualitāte īpaši pastiprinājās pēc pirmā pasaules kara un lielās ekonomiskās krīzes (1929-1930), kad sabiedrība ieslīga pēckara liberālisma krīzē. Ekonomisko juku izraisītais haoss radīja sociāli un idejiski dezorientētas cilvēku masas. Bija nepieciešama jauna kārtība, kas atjaunotu sociālo un psiholoģisko stabilitāti un vienotu pa atomiem sadalījušos sabiedrību. Totalitārisms bija viens no šādiem mēģinājumiem. Viens no antropoloģiskās nestabilitātes perēkļiem bija pēckara Vācija. Antropoloģiskā krīze (anticilvēcistiskums) izpaudās pēckara fašistiskajos režīmos, jo pirmais pasaules karš netika garīgi izdzīvots un palika cilvēku apziņās. Ne mazāk svarīga nozīme krīzes analizē ir teknikai. Kara seku radītais negatīvais tehnikas tēls atslāba 1920-gadu beigās. 1930-gados parādījās "tehnokrātiskās koncepcijas", kas piedāvāja jaunas cilvēces attīstības iespējas (T. Veblens). Pēcāk "tehnokrātijas" idejas kļuva par pamatu koncepcijām par postindustriālo sabiedrību (Z. Bžezinskis, D. Bells). Ar zinātniski – tehniskās attīstības perspektīvām saistīja krīzes seku novēršanu, sociālo stabilitāti, jaunas un pozitīvas "tehnoloģiskās" sabiedrības izveidošanu. Taču šādam optimismam nebija pamata.

Ekonomika un ekoloģijas krīze.

Līdzīgi kā Špenglera "Eiropas noriets" (1918), pasauli 1970-gadu sākumā satrieca ziņojums "Romas Klubam" – "Augšanas robeža", ko sagatavoja Masačūsetas tehnoloģiskā institūta zinātnieku grupa D. Medouza vadībā. Zinātnieki brīdināja, ja rietumu pasaules

iesāktais industrializācijas kurss tādā formā turpināsies, tad 21. gadsimta vidū mēs nonāksim pie kritiskās robežas: izejvielu izsīkšanu un sekojošu ražošanas strauju krišanos, kas radītu katastrofiskas sekas. Pēdējos gados ekonomisti un dabu sargājošās organizācijas apvienojās, lai noteiktu to labumu cenu, ko dāvā mums Zeme. Ziņojumā "Tūkstošgades ekosistēmu novērtējums" atzīmēts, ka no 24 Zemes dāvanām, 15 no tām mēs iztērējam ātrāk par to atjaunošanos. Piemēram, ogļskābās gāzes izmeši uz doto momentu 4 reizes pārsniedz sauszemes un okeāna spēju tos absorbēt. Ja dabu pārvērš naudas izteiksmē, tad izrādās, ka viss tas, kas ir labi ekoloģijai, ir labi arī ekonomikai un pat atsevišķiem biznesa sektoriem. Piemēram, zvejnieki maksimālu peļņu var iegūt tikai pie tāda nosacījuma, ja nozveja nepārsniedz zināmu robežu, kas ļautu atjaunoties zivju resursiem. Ja šī robeža tiek pārsniegta, tad zivju paliek aizvien mazāk un zvejnieks būs spiests dzīties pēc aizvien mazāka un mazāka daudzuma zivju. Sabiedrībai vēl ir jāiemācās akceptēt šādus kompromisus. Tikai tagad pamazām tiek apgūti jauni ceļi, kas samazinātu lielos zaudējumus. Neskatoties uz to, lielākā daļa mūsdienu ekonomistu nepiekrīt atziņai, ka ASV un citu valstu ekonomikas neekonomiski aug. Neoklasiskās ekonomikas pārstāvji atbalsta tikai ekonomisku izaugsmi, uzskatot, ka tā tas var turpināties bezgalīgi. Tomēr šāda ekonomikas sistēma nevar stabili pastāvēt. 1848. gadā iznāca S. Milla grāmata "Par stabilu stāvokli" (Of the Stationary State). Vēlāk S. Milla idejas pārņēma tā saucamie ekoloģijas ekonomisti, kuri apskata problēmu, kā dabas resursu izsīkšana un dabas piesārņošana ietekmē ekonomiku.

Acīmredzot kultūras krīze ir ļoti apjomīgs un sarežģīts process, kas ietver sevī gan ētiku, gan politiku, sociālo dzīvi, psiholoģiju, ekoloģiju, ekonomiku, mākslu un mūziku – visu, kas saistīts ar cilvēku dzīvi un vidi. Trijstūris – daba, sabiedrība, kultūra ir galvenās cilvēces eksistences sastāvdaļas, bet to mijiedarbība nosaka vēsturisko laikmetu un tā fundamentālās problēmas. Jau šodien varam apgalvot, ka šī trijstūra elementu savstarpējās attiecības ir nonākušas līdz kritiskajam punktam. Mēs stāvam jaunu izaicinājumu priekšā. Šis izaicinājums ir globālās problēmas:

1. Kodol kara draudi.
2. Ekonomiskās un kulturālās plaisas paplašināšanās starp industriālajām Eiropas un jaunattīstības valstīm Āfrikā, Āzijā un Latīņamerikā.
3. Ekoloģiskās krīzes sākums, kuras atrisināšana ir balstīta uz jaunu un uz "kompromisu" balstītu attīstības ceļu meklēšanu, atjaunojamo enerģijas avotu izmantošanu, patērētāju sabiedrības pārizglītošanu.
4. Cilvēku skaita pieauguma palielināšanās jaunattīstības valstīs. Pretēja problēma ir attīstītajās valstīs, daudzās no kurām notiek demogrāfiskā krīze. Gan šo problēmu, gan problēmu par ekonomiskās plaisas samazināšanu var mēģināt risināt, samazinot augsto nabadzības līmeni jaunattīstības valstīs.

Kultūra.

Taču ciešāk pievērsīsimies kultūras krīzes problēmai, kas ir šo globālo problēmu atspoguļojums. Kas ir kultūra? Kultūru dažkārt sauc par "otro dabu" (Dēmokrits). Kultūra kā dabas pārvarēšanas akts, izeja ārpus instinkta robežām, viss tas, kas rodas virs dabīgās dabas vides. Kultūra veidojas, pārvarot savu sākotnējo determinētību. Varbūt liksies, ka arī dzīvnieki rada kaut ko līdzīgu kultūrai (piemēram skudras ceļ skudru pūžņus, bites veido stopus), bet to uzvedība ir dabas ieprogrammēta. Uz jaunradošu darbību tie nav spējīgi, jo instinkts nesatur izvēles brīvību. Tikai sevis apzināšanās spēja cilvēkam deva iespēju apzināt savas darbības un radīt vērtības. Kultūras pastāvēšanas priekšnosacījums ir spontanitāte, zināma nedeterminētība. Bet cilvēks tomēr ir arī psihiski un bioloģiski determinēta būtne. Dēļ šīs determinētības veidojas plašs problēmu loks. Taču arī determinētība ir nepieciešama, jo bez tās nav iespējama stabilitāte. Kultūra ir cilvēku sasniegumu kopums. Visam jaunajam, ko cilvēks savā spontanitātē rada, tiek piešķirta nozīme un vērtība. Rodas simboli, vērtību skala, kas veido visu kultūras sistēmu. Dādējādi, lai izveidotos kultūra, ir nepieciešama valoda. Kultūru var radīt tikai cilvēks, un tāpēc ir svarīgi atzīmēt, ka kultūra ir antropoloģisks

fenomens. Nekāda vienkāršota sociāla teorija, bez dziļām zināšanām par cilvēku neatklās kultūras noslēpumu.

Kultūra veidojas, sabiedrības grupām adaptējoties apkārtējai videi. Tās kultūras, kas to nespēj izdarīt, iet bojā. Tomēr kultūra saglabā kā mantojumu priekšteču adaptācijas rezultātā ienestās kultūras formas, pat ja tas arī vairs nav izdzīvošanai svarīgi. Tieši nespēja adaptēties "tālredzīgi", bet tikai uz dotā momenta situāciju, nosaka mūsu nespēju uzsākt kultūras pārmaiņu kursu, kas varētu atrisināt globālās cilvēces problēmas. Acīmredzot tā nav tikai nevēlība, neizglītība un egoisms, bet tas ir arī bioloģiski noteikts reaģēt vispirms uz tuvāko un aktuālāko. Tas nozīmē, kamēr problēma neskars mūs katru individuāli, nekādas izmaiņas nenotiks. Situāciju padara grūtāku arī tas, ka vēsturē nav bijušas analogas situācijas. Tāpēc cilvēks nevarēja iemācīties pareizi rīkoties briesmīgo globālo problēmu priekšvakarā, turpinot dzīvot pēc vecajiem patērētāja sabiedrības likumiem.

Nestabilitāte un haoss.

Kultūras evolūcija ir nejausību bagāta. Būtiskas tās izmaiņas var notikt dažādu apstākļu vai nejausību sagādīšanās dēļ. Tā piemēram, jāņem vērā līdera individuālās psiholoģiskās īpatnības, kā arī daudzus citus nejausīgus faktorus un notikumus. Līdzarto kultūru nosaka ne tikai tradīcijas un adaptācija apkārtējai videi, bet arī nejausība. Šajā sakarā derētu pieminēt pagājušā gadsimta vidū izdarītos zinātnieku atklājumus sarežģītu sistēmu dinamiskā haosa sfērā. Daba sastāv no ļoti sarežģītām sistēmām. Lielākā daļa dabas procesu ir nestabili un paredzēt to attīstību uz priekšu ir neiespējami. Piemēram, laika apstākļus. Kad sistēma, sasniedzot noteiktu attīstības sliekšni, nav spējīga pastāvēt pēc vecajiem likumiem, tā pāriet nestabilitātes stāvoklī (haosā), no kā savukārt rodas jauni uz kādu noteiktu laiku stabili attīstības ceļi. Haoss rada kārtību, jaunu kārtību. Nestabilitātes brīdī (bifurkācija) jebkura maza fluktuācija var dažādi ietekmēt attīstības ceļu. Tālākais ceļš ir atkarīgs no tā, kādas bija šīs fluktuācijas. Tā kultūra evolucionē pa noteiktiem posmiem, bet tās attīstības virzienu nosaka spontanitāte un nestabilitāte bifurkācijas punktos. Šie nestabilitātes periodi ir ārēju un iekšēju satricinājumu vai nesaskaņu izsaukti - revolūcijas, civilizāciju un impēriju sabrukumi. Nestabilitātes nobriešana ir krīzes un jaunu pārmaiņu sākums.

Sociologs P. Sorokins atzīmē, ka raksturīga krīzes īpašība ir balanss starp novārgušo veco un vēl vājo jauno. No tā arī rodas tādas masu psiholoģiskās parādības kā bezizejas sajūta, vilšanās, trauksme, morālā dezorientācija, anomija, psihiķa slimības, pašnāvības, noziedzības līmeņa paaugstināšanās u.t.t. Neskatoties uz to, ka mūsu rīcībā ir sociālās un dabas zinātnes, mēs neesam spējīgi vadīt ne sociālos un kultūras procesus, ne arī izvairīties no vēsturiskām katastrofām. Kā upe nes koka baļķi līdz Niagāras ūdenskrituma malai, tā mūs nes nepārvaramas sociāli-kulturālas straumes, pārnesot mūs no vienas katastrofas un krīzes uz otru [1]. Krīzes apliecinājums ir Eiropas etnisko eiropiešu demogrāfiskā krīze, narkomānija, alkoholisms, milzīgs pašnāvību skaits. Piemēram, psiholoģiska rakstura problēmas raksturo šādi statistikas dati: ja 1990. gadā saslimšanas ar depresijām bija 4. vietā, tad 2020. gadā to prognozē jau kā otro izplatītāko slimību. Tikai 10% cilvēku ir stresu noturīgi (prof. T. Dimitrijeva). Savukārt pirmajā vietā ierindosies sirds/asinsvadu slimības, bet trešajā vietā autoavārijas. Situācija uz ielām kopumā modelē sabiedrības stāvokli: kulturālas uzvedības trūkums un bīstamu situāciju ignorēšana.

Postindustriālā sabiedrība. Zinātne un tehnika.

Sabiedrība nevar normāli eksistēt, ja kultūra neveicina nostiprināt pasaules uzskatu sistēmu kā ceļvedi, uz kā balstīties. Kultūrai ir jāpilda šī terapeitiskā funkcija [2]. Mūsdienu kultūra zināmā mērā ir zaudējusi šo funkciju. Tā vairs nav nepieciešama dzīvei svarīgu uzdevumu risināšanai. Drīzāk tā tagad tiek izmantota, lai paglābtos no garlaicības un ikdienišķās dzīves tukšuma. Kultūra pārvēršas par precī. Cilvēks kļūst pasīvs tās novērotājs. Izsīkst pasionaritāte un spontanitāte kā kultūras progresa virzošais spēks. Pesimisms, nihilisms, esības bezjēdzība, dezintegrācija, vienotas interpretācijas, vienotu uzskatu un

vienotu kritēriju trūkums ir tas, kas raksturo kultūras pagrimumu. Kultūra vairs pati nemudina cilvēku uz darbību un nedod iespēju kļūt spontānam. Cilvēki samierinās ar izveidojušos situāciju un labprāt pieņem jaunus aizvietotājus savā pasaules uzskatu sistēmā. Uzmanība tiek pieblīvēta, izmantojot masu informāciju līdzekļus. Kā raksta Z. Bžezinskis: "Mūsu sabiedrība pārdzīvo informācijas revolūciju, kura balstās uz izklaidi, iespaidīgiem masu skatiem, kas savā būtībā ir sava veida narkotika cilvēku masām". Izmantojot šādus līdzekļus, notiek arī iedvešana - manipulācija ar masu apziņu. Prātīgāk būtu izmantot šos manipulācijas līdzekļus, lai virzītu uz tādām apziņas izmaiņām, kas būtu balstītas uz toleranci, miermīlību, līdztiesību, agresivitātes, nacionālā un reliģiskā naida samazināšanu, patērētāja psiholoģijas izmaiņšanu. Ir nepieciešams iemācīties domāt planetārā līmenī. Rīkoties ne tikai savās, bet visas planētas interesēs. Ir nepieciešams izcelt visu to īpašību kopu, kas mums būs nepieciešama, lai palīdzētu pārvarēt globālās problēmas. P. Sorokins ļoti lielu nozīmi piešķir tādām īpašībām, kā altruisms un sadarbība, kad indivīds ir spējīgs ziedot savas intereses citu labā.

Rietumu civilizācijā valda racionālistiska pasaules uzskatu sistēma, kas sakņojās senajā grieķu kultūrā uz Aristoteļa filozofiskajiem principiem. Drūmajiem viduslaikiem cauri iznestu, šo tradīciju turpina 18. gadsimta apgaismotāji: R. Dekarts, G. V. Leibnics u.c. Pabudinošie motīvi, kas noformēja apgaismotāju ēras ideālus un vērtības bija ētiski-optimistiski pasaules uzskati, kas atzina vispārēju pasaules virzītājspēku lietderīgumu. Kā uzskata A. Šveicers, šis lietderīgums dod jēgu cilvēka pūlēm veicināt garīgo un materiālo progresu. Ētiskais pamats satur sevī to spēku, kas liek cilvēkam pārvarēt egoistiskās intereses un īstenot ideālus [3]. Kāpēc sākās Eiropas kultūras pagrimums? A. Šveicers atzīmē, ka par liktenīgu Eiropas kultūrai kļuva tas, ka tās materiālā puse attīstījās straujāk un sasniedza lielākus rezultātus kā tās garīgā puse. Tika izjaukts līdzsvars. Materiālajam sāka piedēvēt lielāku nozīmi kā garīgajam. Starp reliģiju uz zinātņi plaisa palielinājās, jo reliģija nespēja tik ātri mainīties.

Par vienu no rietumu ekonomikas un materiālās labklājības virzītājspēkiem ir dabas resursi un dabas pakļaušana cilvēku vajadzībām. Krievu filozofs V. Naļimovs raksta [2]: "Lai varētu pakļaut dabu, bija nepieciešams paziņot, ka pasaule ir uzbūvēta mehānistiski". Rezultātā radās barjera, kas atdala zinātņi no visa dzīvā. Tika pieņemts aizliegums priekšstatiem par spontanitāti (ne likumu). Tas liedza arī pētīt atsevišķus dzīvajam raksturīgos un neatkārtojamus notikumus. No problēmu loka izgaisa ne tikai savā būtībā netriviālā un spontānā cilvēku darbības sfēra, bet arī visā savā neatkārtojamā dinamismā mainīgā dzīvā daba. K. Popers atzīst: "Mēs zinām, ka neatkārtojamiem atsevišķiem notikumiem priekš zinātnes nav nekādas nozīmes". Bet par visu nākas maksāt. Par šo zinātnes disproporcionālo attīstību mēs maksājam ar paša cilvēka neizzināšanu. Šeit vairs neiet runa par zinātniski pamatotu nezināšanu, bet gan par nezināšanu – nevīžību. Arī pašā zinātnē ir zināms saspringums un neiecietība attiecībā pret alternatīviem parādību skaidrojumiem, kas runā pret valdošajai teorijai. Būtu nepieciešama alternatīvu teoriju izveide, kas radītu iespādu, ka eksistējošā pieeja nav vienīgā, ka eksistē virkne citu veidu un alternatīvu. Iespējams tas veicinātu toleranci un mīkstinātu pretrunas.

Tieši ar zinātniski tehniskā progresa ēru aizsākās rietumu civilizācijas industrializācija. Sākot ar 1970-gadiem līdz pat mūsdienām lielie informācijas tehnoloģiju izaugsmes tempi izveidoja mūsdienu postindustriālās sabiedrības pamatus. M. Heidegers raksta: "Tehnika nav vairs tikai līdzeklis mērķa sasniegšanai, bet pati tehnika kļūst par mūsu realitātes, pasaules, apkārtējās dabas konstruētāju. Tādējādi jaunā laika tehnika kļūst par vienīgo spēku, kas nosaka cilvēka attieksmi pret apkārtējo pasauli un dabu. Galvenā bīstamība nav viss tehnikā, bet gan "dzīves tehnizācijā". Nav nekādas tehnikas dēmonijas, bet gan bīstamība neizprast tās būtību. Ir jāatrod tās "netehniskais pamatojums" ". K. Jaspers interpretē tehniku kā dabas izmantošanu, pakļaušanu un apkārtējās vides izmaiņšanu cilvēka vajadzībām. Šāds ir K. Manheima secinājums, kas saskan ar lielāko daļu 20. gadsimta pirmās puses Eiropas filozofu priekšstatiem: "Mašīnu gadsimts izradījās nespējīgs izveidot jaunas adekvātas vērtības, kas spētu formēt darba procesu un brīvo laiku, samierināt pretējos ideālus, kas sava antagonisma dēļ veicina personības dezintegrāciju" [4]. Augošā tehnizācija paaugstina komforta prasību līmeni. Jo augstāks būs patērētāja komforta prasību līmenis, jo lielāka slodze gulsies uz apkārtējo vidi. Tāpēc nav tik viegli noteikt Zemes iedzīvotāju

kritisko skaitu, ko mūsu planēta vēl var izturēt. Viss būs atkarīgs no jaunajām tehnoloģijām un no "zelta elites" prasību līmeņa nākotnē. Arī pašas tehnoloģijas rada bažas par cilvēces nākotni. Bīstamību sevī slēpj tādi virzieni kā nanotehnoloģijas un gēnu inženierija.

Ar kultūras krīzi nav jāsaprot sabiedrības un kultūras bojā eju. Tieši tāpat cilvēka dzīves veida maiņa nenozīmē viņa nāvi. Kultūra transformējas, pārejot no vienas formas citā. Pēdējo reizi šāda kultūras transformācija notika viduslaiku beigās, kad ideacionālās kultūras abstrakciju formas, kuru pamatā bija transcendentālais, sasniedzams tikai ar ticību un intuīciju, pārtapa materiāli jutekliskajā un laicīgajā [1]. Arī tagad mēs atrodamies starp divām šīm ērām – materiāli juteklisko un ideacionālo. Nosacīti rietumu pasauli var uzskatīt par globalizācijas procesā izveidojušos lielu sabiedrību. Šādās sabiedrības vērtību sistēma nevar būt nemainīga un noslēgta, tāpēc totalitārisms šādā sabiedrībā ir nestabils, bet priekšroka tiek dota liberālismam. Tomēr šī tendence sevī slēpj sadrumstalotību un vienotas vērtību sistēmas trūkumu, kas ir viens no stabilas kultūras priekšnosacījumiem. Šī sadrumstalotība raksturojas arī ar sabiedrības locekļu šauru specializāciju. Tieši postindustriālās sabiedrības apstākļos šaura specializācija dod iespēju maksimāli pilnveidot savas profesionālās prasmes. Tas palielina spēju sekmīgi konkurēt un spēju eksistēt šādās sabiedrības ietvaros. Tomēr stabilas eksistences pamats nav individualitātē un sadrumstalotībā, nedz arī kultūras pilnīgā determinismā. Tāpēc noslēgtām un determinētām sabiedrībām būtu jāintegrē sevī kultūras daudzšķautņainības idejas un spontanitātes ideāli, bet atvērtām sabiedrībām ir jāatceras tie aizmirstie ideāli, uz kuriem balstās ētiski-optimistiski orientēta kultūra.

Cilvēces evolūcija S. Hantingtona un K. Jaspersa vēstures modeļu kontekstā.

Jāpiebilst, ka uz Zemes eksistē ne tikai rietumu civilizācija, bet arī induistu, islāma, konfuciāņu u.c. civilizācijas. S. Hantingtons tās nosacīti iedala pēc skaita 7-8. Pasaule nākotnē formēsies šo civilizāciju savstarpējā mijiedarbībā. S. Hantingtons savas domas par šo jautājumu izsaka savā 1992. gada izdotajā darbā "Civilizāciju Sadursme" [5]. Tas dod pamatu domāt, ka rietumu pasaules vērtību izplatībai un globalizēšanai būs varbūt pat nepārvarama pretdarbība. Reliģiju dažādība un atšķirīgas kultūras saknes būs par pamatu jauniem konfliktiem, ko mēs jau tagad novērojam starp musulmaņu un rietumu valstīm.

K. Jaspers, apskatot vēstures attīstību, izmantoja "ass laika" modeli. Viņš "ass laiku" attiecināja uz to garīgo procesu, kas norisinājās laika posmā no 800 līdz 200 gadu pirms mūsu ēras. Šajos 500 gados notika spēcīgs vēstures pagrieziens, kas nesa līdzīgi daudz jauna un nepierasta. Tad Ķīnā dzīvoja Konfūcijs un Lao Dzi. Izveidojās Ķīnas filozofijas virziens. Indijā parādījās Buda. Indijā un Ķīnā attīstījās gandrīz visas iespējamās pasaules uzskatu sistēmas. Palestīnā - pravieši Elija un Isajs. Grieķijā tie bija Heraklīts un Platons. Visas iepriekšējās tūkstošiem gadu vecās kultūras iesūca sevī "ass laiks". Sākumā "ass laiks" bija ģeogrāfiski ierobežots, bet pakāpeniski tas kļuva visaptverošs. Tautas, kas nepievienojās "ass laikam" tā arī palika savā nevēsturiskumā. Tādā veidā "ass laika" orbītā tika ierauti rietumu ģermāņu un slāvu tautas, kā arī citas tautas, piemēram, Japāna austrumos. No šī brīža veidojās cilvēces vēsture, turpretī pirms "ass laika" bija tikai lokālas vēstures. K. Jaspers neizslēdz arī jauna "ass laika" izveidošanās iespēju kā sākumu jaunai cilvēces vēsturei. Acīmredzot "ass laiks" turpinās attīstīties uz S. Hantingtona civilizāciju sadursmes modeļa pamata, turpinoties starpcivilizāciju kulturāli-religiskajām sadursmēm.

Noslēgums.

Līdz ar krīzes apziņas nostiprināšanos tiek meklētas atbildes un risinājumi, kā veikt šo pāreju no vienas sabiedrības formas citā. Daļēji šo pārejas posmu mums ļauj saprast pārmaiņu un sabiedrisko procesu izpratne, kas ir aprakstīta daudzās 20. gadsimta filozofu un sociologu darbos. Ir jāatbild uz šādiem diviem būtiskiem jautājumiem – Ko mums darīt? Kā mums dzīvot? Acīmredzot izeja no krīzes ir ļoti sarežģīts pasākumu kopums, kas ietver sevī ekonomiku, politiku, izglītību, psiholoģiju, jaunu zinātniski - tehnisku virzienu attīstību, kas veicinātu cilvēces regulētu tālāku attīstību.

20. un 21. gadsimta dažādu dzīves sfēru izmaiņu temps ir daudz straujāks par pašas apziņas izmaiņām. Cilvēka apziņa mainījās ļoti lēni. Šāda apziņas atpalcība apdraud cilvēces tālāku pastāvēšanu. Tomēr kultūras mutācija notiek lai arī lēni, bet ātrāk par genofonda izmaiņām. S. Grofs raksta: "Man nav nekādu šaubu par iespēju dziļi transformēt apziņu, kā arī par to, ka tas palielinās mūsu iespējas izdzīvot, ja šī transformācija notiks lielos apmēros" [6]. Kā to izdarīt plašām cilvēku masām pagaidām nav skaidrs, jo jebkuri mēģinājumi kaut ko uzspiest sabiedrībai izraisītu negatīvu attieksmi. T. Lessings neredz izeju no krīzes tikai rietumu kultūrā. Pat tās reliģiskais fundamenta nav tam piemērots, jo kapitālisms un ar to saistītā zinātne un tehnika ir arī kristietības pasaules uzskatu produkts. Austrumu (pirmām kārtām jau budisma) pasaules uzskati ir saglabājuši rietumu kultūrai trūkstošo dabas, gara un dzīves harmoniju. T. Lessings neuzskatīja, ka jāatsakās no rietumu civilizācijas. Viņš saskatīja spēju pārorientēties tikai atsevišķos indivīdos. Transcendentāla pieredze protams apgrūtina dot prātā sakņotas atbildes. Tāpēc tas nozīmētu rietumu filozofijas ceļu uz nekuriem, filozofijas galu, kas raksturojama ar samilzušo cilvēka ekoloģijas problēmu rietumu sabiedrībā. Ar cilvēka ekoloģijas problēmām sāka nodarboties 1960-gados humanitārā un transpersonālā psiholoģija. S. Grofs, K. Vilbers, R. Volšs u.c. autori mēģināja eksperimentāli izpētīt budisma praktiskās metodes (piem., meditāciju), to ietekmi uz cilvēka apziņu un lietderīgumu. Kāpēc šādi cilvēki vienmēr ir bijuši? Varbūt tas ir kāds cilvēces bioloģisks paš aizsardzības mehānisms, kas krīzes brīžos tiek iedarbināts, lai adaptētos jaunajiem apstākļiem.

Ir praktiski neiespējami paredzēt, kādu nākotnes ceļu izvēlēties globālā sabiedrība, jo tās sarežģītība padara par neiespējamu izteikt jebkādas prognozes. Gaidāmās pārmaiņas ir neizbēgamas. Mēs varam tikai izteikt cerību, lai sabiedriskās transformācijas nenotiktu sāpīgā un vardarbīgā ceļā. "Cilvēces uzdevums ir atrast kompromisa šauru ceļu starp globalizāciju un kulturālo plurālismu, starp vardarbību un politiskām problēmu risināšanas metodēm, starp kara kultūru un prāta kultūru. Tas gulstas uz mums kā smaga atbildības nasta. Es palieku optimists. Es ticu ka radīsies nepieciešamās fluktuācijas, kas palīdzēs novērst draudus, kuru tuvošanos mēs izjūtam šodien." (Nestabilitātes teorijas pamatlicējs I. Prigožins).

Literatūra:

- [1] *Сорокин П.* Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
- [2] *Налимов. В.В.* В поисках иных смыслов. М., 1993.
- [3] *Швейцер А.* Культура и этика. М., 1973.
- [4] *Манхейм К.* Диагноз нашего времени. М., 1994
- [5] Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М., 2003
- [6] *Гроф С., Ласло Э., Рассел П.* Революция сознания. Трансатлантический диалог. М., 2004.